

Luteranie w Polsce – scenariusz zajęć

Cele ogólne:

- zapoznanie uczniów z historią luteranizmu na ziemiach Polski,
- przedstawienie uczniom wpływu luteranizmu na życie kulturalne w Polsce,
- przedstawienie postaci najważniejszych polskich ewangelików.

Cele operacyjne

Uczeń:

- poprawnie posługuje się terminami: tolerancja, patent tolerancyjny, patent protestancki, kościoły łaski, leśne kościoły, konfederacja warszawska, uгода sandomierska,
- określa czas wydarzeń: 1525 rok – Prusy Książęce państwem luteranckim, 1570 rok – uгода sandomierska, 1573 rok – konfederacja warszawska, 1724 rok – tumult toruński, 1781 rok – patent tolerancyjny,
- zna życiorysy kilku wybitnych luteran pochodzących z Polski,
- potrafi wskazać najbardziej znane kościoły ewangeliczne w Polsce,
- potrafi omówić wpływ protestantów na życie kulturalne i społeczne w Polsce.

Metody nauczania:

- praca z tekstem,
- elementy wykładu,
- praca z tekstami źródłowymi.

Formy pracy:

- indywidualna,
- grupowa,
- zbiorowa.

Środki dydaktyczne:

- mapa *Nauka, kultura i religia w Rzeczypospolitej w XVI w.*,
- W. Urban, *Epizod reformacyjny*, Kraków 1988,

- J. Szturc, *Ewangelicy w Polsce*, Bielsko-Biała 1998,
- J. Kliber, *Radość z domu Bożego. Parafie ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim po patentach tolerancyjnym i protestanckim*, Bielsko-Biała 2013,
- *Leśne kościoły. Miejsca tajnych nabożeństw ewangelickich w Beskidzie Śląskim*, Bielsko-Biała 2009 (tablice edukacyjne dostępne na: www.historiareformacji.pl),
- T. Wojak, *Zarys historii Kościoła*, Bielsko-Biała 1995,
- W. Gastpary, *Biskup Bursche i sprawa Polska*, Warszawa 1972,
- oficjalna strona projektu – www.historiareformacji.pl.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel przypomina okoliczności powstania luteranizmu w Niemczech na początku XVI wieku.
2. Uczniowie wymieniają różnice między wyznaniem – luteranizmem a rzymskim katolicyzmem.
3. Przy pomocy mapy *Nauka, kultura i religia Rzeczypospolitej w XVI w.* uczniowie wskazują miejsca, gdzie pojawił się luteranizm. Nauczyciel omawia specyfikę religijno-polityczną terenów Śląska, Pomorza Zachodniego i Prus Książęcych. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytanie: **Które grupy społeczne chętniej przyjmowały nowe wyznania i dlaczego?**
4. Nauczyciel omawia edykty antyluterańskie króla Zygmunta I Starego.
5. Nauczyciel omawia powstanie pierwszego państwa luterańskiego na świecie – Prus Książęcych. Uwypukla kontekst układu krakowskiego z 1525 roku, przedstawia etapy sekularyzacji państwa zakonnego i budowy państwa świeckiego działającego w oparciu o zasady Reformacji. Omawia postępy reformy Kościoła na terenie dzisiejszych Mazur.
6. Nauczyciel omawia początek Reformacji na Śląsku Cieszyńskim i przyjęcie nowego wyznania przez księcia Wacława Adama w 1545 roku.
7. Nauczyciel przedstawia najważniejszych działaczy luterańskich i ich osiągnięcia w XVI i XVII wieku w Rzeczypospolitej i na Śląsku Cieszyńskim:
 - Jakub z Hłży,
 - Abraham Kulwieć,
 - Stanisław Murzynowski,
 - Jerzy Trzanowski.
8. Nauczyciel wprowadza pojęcie tolerancji religijnej poprzez omówienie, czym była ugoda sandomierska z 1570 roku. Następnie uczniowie czytają tekst konfederacji warszawskiej z 1573 roku i odpowiadają na pytania.

Fragment konfederacji warszawskiej z 1573 roku:

My Rady Koronne, duchowne i świeckie, i rycerstwo wszystko, i stany insze jednej a nierozdzielnej Rzeczypospolitej z Wielkiej i z Małej Polski, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kijowa, Wołynia, Podlasia, z Ziemię Ruskiej, Pruskiej, Pomorskiej, Żmudzkiej, Inflanckiej i miasta koronne. Oznajmujemy wszystkim wobec komu należy na wieczną tej rzeczy pamięć, iż pod tym niebezpiecznym czasem, bez króla pana zwierzchniego mieszkając, staraliśmy się o to wszyscy pilnie na zjeździe warszawskim, jakobyśmy przykładem przodków swych sami między sobą pokój, sprawiedliwość, porządek i obronę Rzeczypospolitej zatrzymać i zachować mogli. Przetoż statecznym, jednostajnym zezwoleniem i świętym przyrzeczeniem sobie to wszyscy spólnie, imieniem wszystkiej Rzeczypospolitej obiecujemy i obowiązujemy się pod wiarą, poczciwością i sumnieniem naszym.

*Naprzód żadnego rozerwania między sobą nie czynić ani dysmembracyjej [rozłączenia] żadnej dopuścić, jako w jednej, nierozdzielnej Rzeczypospolitej, ani jedna część bez drugiej pana sobie obierać, ani stronnictwami prywatnymi z inszym narabiać. Ale podług miejsca i czasu tu naznaczonego zjechać się do gromady koronnej i spólnie a spokojnie tę sprawę obierania pana podług wolej Bożej do skutku słusznego przywieść. A inaczej na żadnej pana nie pozwalać, jedno z takową pewną a mianowitą umową: iż nam pierwej prawa wszystkie, przywileje i wolności nasze, które są i które mu podamy po obraniu, poprząsić ma. **A mianowicie to poprząsić pokój pospolity między rozerwanymi i różnymi ludźmi w wierze i w nabożeństwie zachowywać i nas za granicę koronną nigdy nie ciągnąć (...), ani ruszenia pospolitego bez uchwały sejmowej czynić. (...)***

*A iż w Rzeczypospolitej naszej jest różnorodność niemala z strony wiary krześcijańskiej, zabiegając temu, aby się z tej przyczyny między ludźmi rozruchy jakie szkodliwe nie wszczęły, które po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie spólnie za nas i za potomki nasze na wieczne czasy pod obowiązkiem przysięgi, pod wiarą, czcią i sumnieniem naszym, **iż którzy jestechny dissidentes de religione [rozdzieleni w wierze], pokój między sobą zachować, a dla różnej wiary i odmiany w Kościelech krwi nie przelewać ani się penować odsądzeniem majątności [konfiskatą dóbr], poczciwością [pozbawieniem czci], więzieniem i wywołaniem [wygnaniem] i zwierzchności żadnej ani urzędowi do takowego progresu [postępowania] żadnym sposobem nie pomagać. I owszem, gdzie by ją kto przelewać chciał, z tej przyczyny zastawiać się [występować] o to wszyscy będzien powinni, choćby też za pretekstem dekretu albo za postępkim jakim sądownym kto to czynić chciał.***

Wszakże przez tę konfederację naszą zwierzchności żadnej nad poddanyimi ich, tak panów duchownych, jako i świeckich, nie derogujemy [nie kasujemy] i posłuszeństwa żadnego poddanych przeciwko panom ich nie psujemy. I owszem, jeśliby takowa licencyja [samowola] gdzie była pod oblikiem wiary [pod pozorem religii], tedy jako zawsze było, będzie wolno i teraz każdemu panu poddanego swego nieposłusznego tam, tak w duchownych, jako i świeckich rzeczach podług rozumienia swego skarać.

Cyt. za: S. Grzybowski, *Wielka historia Polski*, t. 4, *Dzieje Polski i Litwy (1506-1648)*, Kraków 2000, s. 158.

Tekst współczesny:

W świecie rosnącej nietolerancji religijnej Królestwo Polski i Litwy zajmowało pozycję wyjątkową. Na jego rozległych obszarach o bardzo zróżnicowanej ludności istniała barwna religijna mozaika – katolicyzmy, prawosławia, judaizmu i islamu – jeszcze zanim luteranizm opanował miasta polskich Prus, a kalwinizm zdobył sobie licznych zwolenników wśród szlachty. Pozycja panującej szlachty była tak silna, że każdy szlachecki dwór mógł decydować o sprawach swojej religii z taką samą swobodą jak niemieckie księstwa. Począwszy od roku 1565, wyroków sądów kościelnych nie można już było egzekwować w prywatnych majątkach szlachty, w tym samym czasie, w którym przewodniczący soboru trydenckiego, biskup warmiński kardynał Hozjusz, wprowadził do kraju jezuitów, Polska przyjmowała w swoje granice wszelkiej maści heretyków i uchodźców religijnych – katolików z Anglii i Szkocji, braci czeskich, anabaptystów z Holandii – i na przykład w osobie Fausta Sozziniego (Socyna) – włoskich unitarian. W roku 1573, kiedy większość w senacie stanowili kalwini, sejm uchwalił statut o wiecznej i powszechnej tolerancji, od której jedyny wyjątek stanowili socynianie. Za panowania Zygmunta III Wazy (pan. 1587–1632), który był gorliwym uczniem jezuitów, partia ultramontańska [propapieska] stopniowo przywróciła supremację katolicyzmu. Ale zmiany postępowały powoli, a ich zwolennicy mieli do dyspozycji jedynie pokojowe środki. W tym okresie Polska rzeczywiście mogła poszczycić się swoją rolą zarówno przedmurza chrześcijaństwa przed zagrożeniem ze strony Tatarów i Turków, jak i największej w Europie przystani tolerancji religijnej.

Cyt. za: N. Davies, *Europa*, Kraków 2001, s. 544-545.

Pytania do tekstów źródłowych:

1. Jakie znaczenie miała konfederacja warszawska?
2. Jakie były okoliczności powstania dokumentu?

3. Dlaczego o Polsce XVI wieku można było mówić, że to „kraj bez stosów”?
4. Kiedy zaczęto odchodzić od postanowień konfederacji warszawskiej?
5. Kto według Normana Daviesa miał się najbardziej przyczynić do odbudowy pozycji Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce?
6. Na podstawie tekstu konfederacji warszawskiej wyjaśnij, na czym polegała wyjątkowość tych rozwiązań na tle innych krajów Europy?

9. Nauczyciel pyta uczniów, czym była kontrreformacja i opowiada o przebiegu kontrreformacji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ze szczególnym uwzględnieniem tumultu toruńskiego. Następnie nauczyciel prezentuje historię kontrreformacji na Śląsku Cieszyńskim, wprowadzając pojęcie „leśnych kościołów” i posługując się zdjęciami tych miejsc (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
10. Nauczyciel przedstawia historię tzw. kościołów łaski powstałych na Śląsku w wyniku konwencji z Altranstädt z 1707 roku (zdjęcia dostępne na: www.historiareformacji.pl).
11. Omówienie patentu tolerancyjnego Józefa II z 13 października 1781 roku. Zezwalał on na budowę domów modlitwy w państwie Habsburgów.
12. Omówienie sytuacji wyznawców luteranizmu w Rzeczypospolitej w dobie rozbiorów. Wykorzystanie sprawy dysydenckiej przez zaborców – konfederacja barska. Napływ nowych wiernych w czasach saskich i wzrost liczby wyznawców luteranizmu.
13. Nauczyciel przedstawia postawę luteran w czasie powstania styczniowego. Działalność ks. Leopolda Otto – zapoznanie z biogramem duchownego. Uczniowie analizują obraz Aleksandra Lessera *Pogrzeb pięciu poległych*. Prezentacja czasopisma „Zwiastun Ewangelicki” (reprint pierwszego numeru oraz egzemplarz współczesny) założonego przez ks. Leopolda Otto w 1863 roku i wydawanego do dzisiaj – www.zwiastun.pl. (materiały dostępne na: www.historiareformacji.pl).
14. Zapoznanie uczniów z biogramem bpa Juliusza Burschego. Omówienie sytuacji ewangelików w okresie międzywojennym. Przedstawienie martyrologii Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w czasie II wojny światowej i zaakcentowanie działalności patriotycznej ewangelików:
 - gen. Władysława Andersa,
 - wiceadm. Józefa Unruga,
 - por. Adolfa Pilcha,
 - bpa Juliusza Burschego.
15. Nauczyciel zapoznaje uczniów ze współczesnym obrazem Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego w Polsce – www.luteranie.pl oraz www.historiareformacji.pl.

16. Prezentacja multimedialna (dostępna na: www.historiareformacji.pl) o przykładowych przedstawicielach luteranizmu w dziejach Polski. Proponowane postacie:

- Jan Heweliusz,
- Anna Wazówna,
- Oskar Kolberg,
- Samuel Bogumił Linde,
- Adolf Pilch,
- Ewa von Tiele-Winckler (Matka Ewa),
- Stanisław Hadyna,
- Jerzy Pilch,
- Jerzy Buzek,
- Adam Małysz.

Uczniowie mogą przed lekcją przygotować biogramy znanych ewangelików w Polsce.

17. Nauczyciel prezentuje mapę kościołów w Polsce dostępną na www.historiareformacji.pl oraz zdjęcia kilku zabytkowych kościołów ewangelickich w Polsce:

- kościół Jezusowy w Cieszynie,
- kościół Świętej Trójcy w Warszawie,
- kościół Wang w Karpaczu,
- kościół Pokoju w Świdnicy.

Dodatkowo można omówić różnice w wystroju kościołów rzymskokatolickich i ewangelickich.

Praca metodą projektu

Czy w Twojej miejscowości znajduje lub znajdował się kościół, ewentualnie cmentarz, ewangelicki? Jeżeli tak, spróbuj poznać jego historię. Przedstaw swoje informacje w formie prezentacji.

Opracował: Andrzej Kowalczyk, nauczyciel historii
w ZSP i Gimnazjum w Grodźcu oraz
SP nr 10 Towarzystwa Szkolnego im. M. Reja w Bielsku-Białej.